

1880'DE KAYSERİ SANCAĞI'NIN
SOSYAL, EKONOMİK VE İDARİ DURUMU:
İNGİLTERE'NİN ANADOLU KONSOLOS YARDIMCISI
LIEUTENANT FERDINANT BENNET'İN
RAPORU (Ekim 1880)*

Yazan : KEMAL KARPAT
Çeviren : BAYRAM BAYRAKTAR**

Tanıtıcı Açıklama

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda derin sosyal ve ekonomik değişikliklere katılmak zorunda kaldı. Şimdilik büyük bir bölümü için, bu değişiklikler tarafsız ve evrensel boyutlarda araştırılmadı, yorumlanmadı ve değerlendirilmedi. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin tarihi üzerine yapılan araştırmaların büyük bir çoğunluğu, politik ve kültürel nitelikli araştırmalardan oluşmaktadır. Bu araştırmalar, görünüşte Osmanlı Hükümeti tarafından temsil edilmiş olan Doğu gelenekçiliği ve tutuculuk ile üstün Batı toplumu ve onun sistemi arasındaki mücadele ve çatışmalar fikri üzerine dayanmaktadır.

Gerçekte, 'reform', 'modernization' vb. gibi etiketlemeyi gözdardı edersek, siyasal ve kültürel alanda birçok değişiklikler meydana geldi; bu değişiklikler ekonomik ve sosyal ilişkilerde yer alan daha temel dönüşümlere yansdı. Osmanlı ekonomik sisteminin Avrupa ticareti üzerinde bağımlılığının artması, atölyelerde üretilen malların yüksek fiyatlı ve tarifsiz olarak ithalleri ve düşük fiyatlarda hammaddelerin ihracatı kapitalist ilişkilerin yayılması ile beraber geldi. Konu ülkenin gerçek durumunu dikkate almayan, basit ve uyarlanmış paradigmat tasarımlara göre araştırılmadı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda normal kapitalist sistemin gelişmesi yalnızca dış bağımlılığın kısmi etkisiyle değil, aynı zamanda diğer iç ve dış güçlerin tesiriyle bozuldu. İçeride sosyal nitelikli yeniden yapılanma etnik ve dini bölünmeleri takip etti. Gayri müslimler en kârlı ticari getirisi olan mesleklerle uğraşırken, Müslümanlar daha düşük gelirli tarımsal mesleklerle uğraşmak

* *International Journal of Turkish Studies* (Autumn 1980, Vol.1, No.2)'de İngilizce yayınlanmıştır.

** DEÜ, Buca Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

zorunda kaldı. Böylece, müslim ve gayri müslim etnik ve dini farklılıklar politik bir anlam kazandı. Bu değişiklikler, özel ekonomik, sosyal rol ve durumlarla denk düştü. Dış güçler, ki bunlar Avrupalı güçlerdir, Osmanlı toplumunun etnik ve sosyal dağılmasını dikkatsizce hızlandırdılar. Çünkü, bu bölünmeler hem yeni ekonomik işlevlerinin bir çeşidini icra eden hâkim ekonomik grup olarak gayri müslimlerin ortaya çıkmasına neden olan hem de yeni kapitalist sistemin başarılı başlangıcı için gerekli bir durumun sonucu idi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupalı güçlerin gerçekleştirdikleri ekonomik politikaların bir master plan çerçevesinde izlendiğine inanmak yanlış olurdu. Gerçek şu ki, Osmanlı Hükümeti tarafından alınmaya başlanan önlemler, somut problemlere son cevap niteliğinde idi. Bu düzenlemeler yeni den gözden geçirildikten sonra politikalar haline getirildi.

Zaten Balkanlar'ın büyük bir kısmını, Orta Doğu'yu ve hatta Kuzey Afrika'yı içine alan Osmanlı Devleti'nin 19.yüzyıldaki ekonomik ve sosyal politikası, ülkenin gerçek durumunu dikkate almayan, basit ve kolay kuramsal tasarımlara göre araştırılmazdı.

Osmanlı Devleti'nin 18. ve 19.yüzyıllardaki sosyo-ekonomik tarihinin daha bir bütüncüllük içinde çok boyutlu tarzda yeniden yorumlanması ile ilgili bir sorun yoktur.

Ancak, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da ve Orta Doğu'daki haleflerinin sosyo-politik dönüşümü layıkıyla anlaşılmalıdır. Henüz, böyle bir temel yorumlama girişiminden önce, uygun bilgiyi bir araya getirmek gerekir.

Şu bir gerçektir ki, 19.yüzyıl Osmanlı politikaları ile ilgili belgeler, daha erken dönemler için geçerli olanlardan çok daha zengindir. Bununla birlikte, bu belgelerin çoğu ya oldukça kişisel, ya da seyyahlar ve misyonerlere ait raporlar ve anılarda olduğu gibi oldukça tarafsızdır. Ya da oldukça duygusal kuru bilgiler içermektedir. Gözlemciler tarafından yazılan, olgucu ve deneysel nitelikli yazılardan bazıları, tarihçilik açısından, orta düzeyde bulunabilir. 19.yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin çeşitli kasaba ve şehirlerinde yerleşen İngiliz konsolosları ve konsolos yardımcıları tarafından yazılan raporlardan bazıları, ülkenin sosyal ve ekonomik durumu hakkında mükemmel denebilecek bilgiler içerir. Tüm bu raporlar eşit kalitede değildir. Bu tür raporların binlercesi okunduktan sonra İngilizlerin İngiliz olmayan herşeye tepeden bakma eğilimlerine rağmen, askeri personel ve dışişleri

elemanlarını içeren çoğu olaylara dayalı, görece tarafsız, kapsamlı hesap dökümünü ihtiva eden raporlar buldum. Bu raporlar, kayda değer olanları hariç, mahalli vatandaşlar arasından yeni üye kaydedilmiş olan kişiler tarafından yazılmıştır.

Aşağıda bütünlüğü içinde yeniden değerlendirilen Lt. Bennet'in raporu, 1880'lerde Kayseri Sancağı'nın sosyo-ekonomik durumu ile ilgili mükemmel denebilecek verileri ihtiva eder. Bu raporun değeri, hem hükümet kaynakları hem de mahalli halktan sağlanan nüfus, meslekler, ticaret, ekonomik gelişme, eşya fiyatları, ithal ve ihraç mallarının miktarı vs. hakkında bir dizi istatistiksel verilerle daha fazla artmaktadır. Bundan başka bu rapor, adliye idaresi de olmak üzere bir çeşitlilik içinde sosyal ve dini ilişkilerle ilgili bazı değerli bilgileri kapsamaktadır. Erbabı, ilgili dönemde Anadolu'da genel görüntünün sergilendiği üzere, bu raporda tasvir edilen durumu anlayabilir.

1880'de Kayseri'nin sosyal ve ekonomik durumu bütünüyle, görece, doyurucu olduğu için birileri bu istatistikleri göz önünde bulundurmaya mecburdur. Şimdilik Lt. Bennet, herşeyiyle Osmanlı'yı kötülemek için geleneksel İngiliz eğiliminden kendini kurtarmak istediği görüntüsünü vermiyor. Peşin hüküm ve olaylar arasındaki mücadele, onu, oldukça eğlenceli yalanlamalara yönlendiriyor. Mesela, 'kanalizasyon sistemindeki eksikliğe, vasat seviyede su tedarikine, ve pis ve çürümüş madde birikintilerine (çöplüklere) rağmen, Kayseri şehri sağlık açısından iyidir' diye yazıyor. Açıkçası Kayseri kendi problemleri ile başedecek kendi sistemine sahiptir ve kendi koşullarında yargılanmalıdır. Ne yazık ki Avrupalılar, Osmanlı Devleti'ni, örgütlenme ve yeterliliğin idealize edilmiş standartlarına göre yargıladılar; ve idealize standartlara ulaşmak için, kendi sistemlerinin başarısızlığının mazeretini ortaya koymaya hazırlanırken, Osmanlıların eksiklikleri konusunda daha çok bilgi üretmeyi reddettiler.

Bununla birlikte, Osmanlı'nın ve Türk'ün herşeyine yönelik küçümseyici davranışlarına rağmen Lt. Bennet'in raporu, 1875-80 tarihleri arasında Orta Anadolu'da bir anahtar bölgenin çok parlak deneysel fotoğrafını bize yansıtır. Lt. Bennet'in raporunun aslı Avam Meclisi Tutanakları'nda bulunmaktadır. (Cilt. 100, No.6(1881), ss.268-282).

Lieutenant Bennet'in Kayseri Sancağı Hakkındaki Raporu

Giriş- Kayseri Sancağı Orta Anadolu Bölgesi'nde bulunan Ankara Vilayeti'nin güneydoğusunda yer alır. Kuzeye doğru, Ankara Vilayetine bağlı olan Yozgat Sancağı ile ortak fakat düzgün olmayan sınırlarını çizen Kızılırmak'ın karşı yakasına uzanır. Kabaca açıklamak gerekirse, doğusu Samantı Irmağı ve güneyi Allah Dağı silsilesiyle sınırlanmıştır. Batı istikametine Konya Vilayeti ile ortak sınıra sahiptir. Bölgenin merkezi ve egemen simgesi karlı tepelere sahip olan Erciyes Dağı'dır. Tekayak üzerinde ve 13.000 feet¹ yükseklikte muhteşem tek dağ kümesi olarak düzensizce yükselen Erciyes Dağı'nın tabandan çevresi 100 mil² kadardır. Bu görkemli yükseltinin üç tarafı yarı bataklık yarı ekili ve Kızılırmak'a ulaşan devamlı bir düzlük ile çevrilidir. Denizden yüksekliği ortalama 3500 feet olan Erciyes Dağı 1 mil ile 10 mil arasında değişen bir genişliğe sahiptir. Dördüncü tarafında doğuya doğru, dağ, daha az sertlikle kırılır ve birkaç mil uzunluğunda ve devamlı sacak şeklinde yaylayı takiben kuzeye doğru dalgalı bir biçimde uzanır. Batıya doğru koni şeklinde olan tepeler Kızılırmak'ta kırılarak son bulur. Erciyes Dağı'nın, hemen hemen, en yüksek tepesinin kuzeyine doğru, platoda yaklaşık en yakın tepeden yarım mil uzakta sancak merkezi olan Kayseri şehri uzanır. Kayseri 60.000 ile 70.000 karışık bir nüfusa sahip olarak, dünyanın en eski iki veya üç şehri arasında kabul edilir. Sancak, merkez dışında iki ilçeye ayrılmıştır; güneyde Develi ve batıda İncesu. Develi (Everek) ve İncesu ilçeleri kaymakamlar tarafından yönetilir.

Irklar: Bunlar Muhammediler [yazar Müslümanları ırklar kapsamında değerlendirmiştir], Ermeniler ve Rumlardan oluşmaktadır. Burada Çerkezler yoktur. Araştırebildiğim kadarıyla erkek nüfusun toplam sayısı şöyledir : Muhammediler 55.256, Ermeniler 19.062, Rumlar 12.299.

Dini Mezhepler: Müslüman nüfus tamamen Hanbeli mezhebine bağlıdır [yazar Hanefi demeliydi]. Ermenilerin 600 kadarı Amerikalı misyonerler tarafından protestan olarak nitelendirilir ve 160'ı ise Roma kilisesine bağlı Katolik'tir. Geriye kalanların sayısı, Protestan hareketin başlamasından itibaren giderek azalmaktadır. Rumların hemen hemen tamamı Ortodoks'tur; sadece birkaç Protestan vardır.

¹ Erciyes'in yüksekliği 3916 m'dir. (Ç.N)

² 1 mil 1609.34 m. (Ç.N)

Evlerin Sayısı

Kayseri (şehir)	8 137
" (köyler)	15.628
Develi-Everek-(ilçe)	2.393
(köyler)	3.538
İncesu (ilçe)	1.649
" (köyler)	<u>2.334</u>
Toplam	33. 679

Kayseri'de Hıristiyanların çoğu yeni yapılmış, sık görünüşlü ve çok iyi inşa edilmiş evlerde oturmaktadırlar, fakat Müslümanlar taş yığını ve kerpiçten oluşan eski harabe kulübeleri tercih etmektedirler.

Halkın İstihdamı: Daha yüksek sınıfı temsil eden Beyler ve Ağalar ya resmi mevkilerde iş edinmekte ya da benzer işleri aramaktadırlar. Bu kişiler adaleti tukamak suretiyle hükümet işlerinde en zararlı girişimlerde bulunurlar ve herşeyi kendi çıkarlarına uygun olarak değiştirmenin yollarını ararlar. Onlar çok acımasız bir şekilde, kendi güçleri yüzünden korktukları yoksul insanlara, ve ne zaman olursa olsun yakaladıkları Hıristiyanlara taciz eder ve baskı yaparlar. Bazıları tahıl tüccarlığı, turuncgiller acentacılığı gibi küçük boyutlu işler yaparlar. Daha aşağı tabakaya mensup Müslümanların hemen hemen tamamı toprak çiftçisidirler. Kasabalarda ve daha büyük köylerde kimi insanlar ticaretle uğraşırlar; Kayseri şehir merkezinde bakır ve madeni kap imal eden ustalar, eğer, çizme ve ayakkabı ustaları, nalbantlar, manavlar ve tütüncüler vardır; fakat, bir kural olarak, tüm dış ticaret Hıristiyanların elindedir. Tarımla uğraşanlar sınıfı çok tembeldir ve sadece boğazlarını doyuracak kadar çalışırlar. Kadınlar ve çocuklar çok daha üreticidirler. Çocuklar genellikle yakıt olarak yararlanmak için hassas bir el yordamıyla, tezek toplarken³; kadınlar yün örür, elbiselik kaba kumaş dokurlar ve ev halkının sorunlarına hizmet ederler. Yaz mevsiminde erkekler, kadınlar ve çocuklar temmuzun başından eylülün ortasına kadar devam eden hasatla meşgul olurlar.

Kayseri'de yaşayan Hıristiyanlar kumaşçılık, özellikle terzilik, mücevhercilik, zenaatçılık veya tüccarlık yaparlar. Bunların çoğu Kayseri kent merkezinin çevresindeki köylerde aileleriyle yaşarlar ve İstanbul'da, İzmir'de veya

³ Bir yüzyıl sonra aynı yöntem, aynı yerlerde hâlâ geçerli olmaktadır. (Ç.N)

başka yerlerde dükkan sahipleri olarak pek çok uğraşları takip ederler; bir ya da iki yıl gibi uzun bir aradan sonra kendi memleketlerine dönerek yerleşirler.

Mahalli Endüstriler : Kayseri'de ve İncesu'da mahalli ihtiyaçlar için bir miktar halı dokuma etkinlikleri yapılır. Ev giysisi olarak kullanılmak üzere yünlü ve pamuklu kaba dokuma, debbağhaneler, beziryağı fabrikası, kiriş ve boya (dokuma kumaşlara renk verdirmek için) üretimi ve üretimhaneleri bulunmaktadır.

Fabrikalar: Bölgede fabrika olarak isimlendirilecek tek üretim kaynağı şehirdeki hükümete ait güherçile işletmesidir. Kaba tuz parçası, ibudai bir yöntemle, şehir sakinleri tarafından kentten kenar mahallelerindeki bölgeden çıkarılarak elde edilir ve hükümete okkası 2.5 ile 3 kuruş arasında değişen bir ücret karşılığı satılır. Ondan sonra damıtma usulü ile rafine edilir, yıkanır ve diğer işlemlerden sonra toz haline getirilmesi amacıyla İstanbul'a gönderilir. Güherçilenin yıllık üretim miktarı yaklaşık 80.000 okkadır ve değeri ise 4.000 Sterlindir.

Madenler: Bölgede maden yoktur. Ancak, Niğde Sancağı sınırlarında gözüken, fakat, Kayseri'ye bağlı olan Faraş (Çamlıca)'ta, edindiğimiz bilgiye göre, yüksek kalitede demir madeni bulunur. Köylüler kaba bir eritme yöntemi ile madeni azaltıyorlar ve okkasını, Kayseri'de ve satabildikleri diğer yerlerde iki kuruşa elden çıkarıyorlar. Demir madeni inceltilir ve genel olarak nal, çivi ve kaba demir gibi ürünlerin elde edilmesinde kullanılır. Faraş'ta dört maden ocağı vardır ve sahipleri senelik olarak hükümete 100 kuruşluk bir vergi verirler; üretim miktarı ise sınırsızdır.

Kayseri kent merkezinin, üç saatlik bir mesafede, doğusunda yer alan Gesi'de alçı (plaster of Paris) üretilir ve okkası 1/8 ile 1/4 kuruştan köylere ve başka yerlere satılır. Alçı imal merkezi bir Rum tarafından işletilmektedir; işletmeci, işletme bedeli olarak hükümete yıllık 32.000 kuruş ödeme yapar. Bu işyerinin yıllık ortalama üretimi 800.000 ile 900.000 okka arasındadır.

Erciyes Dağı'nda kömür olduğu söylenir; fakat, bu konuda kesin bir bilgiye sahip olamadım.

Ücret Oranları

	Kuruş	Günlük
Vasıfsız işçi	45	"
Halicılar	10-16	"
Duvar Ustaları	5-10	"
İnşaatçılar (taşeronlar)	16	"
Boyacılar	8-12	"
Ayakkabıcılar	20-40	Haftalık
Nalbantlar	48	Günlük
Kadın hizmetçiler	20-50	Aylık
Erkek hizmetçiler	10-50	"

*Kadın ve erkek hizmetçilerin yiyecek ve giyecekleri işveren tarafından sağlanır.

Yiyecek ve Giyeceklerin Niteliği: Daha alt sınıfa mensup halkın yiyeceği, umumiyetle, bir miktar yağlı ve etli bulgur pilavı, yoğurt, pide ve peynirden ibarettir. Toplumun bu kesimi, büyük bir oranda, yaz mevsiminde meyve ve sebze ile geçinir; kış mevsiminde ise pastırma tüketilir. Böyle bir hayat standardı, günlük 2 kuruşu güç bela geçer. Hıristiyanlar ise çoğunlukla daha iyi yaşarlar; fakat, ekonominin zor şartları, yiyecek konusunda gündemi belirler; arta kalan paralarını iyi giyime, takılara ve 'raki'ya harcarlar.

Alt sınıfların giyecekleri çok basit kıyafetlerden oluşmaktadır. İç çamaşırları, mahalli üretim olan kaba ve ağartılmamış pamukludur. Manchester dokumaların çok zevksizce modelleri dışarıya ihraç için kullanılır; kış mevsiminde pamuklu jarmentler (dokumalar) kaba yünlü ceketler ve paltolar giyilir. Hıristiyanların çoğu, tüm sınıfların ve cinsiyetlerin başlık olarak kullandığı 'fes' dışında, Avrupalı tarzda giyinirler.

Adetler ve Gelenekler: Halkın âdet ve geleneklerinde, farklı bir durum olarak dikkatimi çeken şey, Kayseri kent merkezinde Hıristiyan kadınlar sadece yüzlerini açıkta bırakarak, ya bağlanmış halde ya da çenenin altında, el yordamıyla, birlikte salınmış vaziyette, başlarının üzerinde bir şal giyiyorlar.

İhracat ve İthalat: Şehrin önde gelen Ermeni tüccarlarından biri tarafından derlenen ve son beş yılın ortalaması olarak, Kayseri Sancağı'nın ihracat ve ithalatının bir çizelgesi ekte verilmiştir. Bu dönemde ticaretin ya dur-

gun kaldığını ya da kötüye gittiğini ve bugünlerde canlandığını gösteren hiçbir belirtinin gözükmediğini öğrendim.

İç Ticaret: Ev halkının ihtiyaçları olarak kullanılan deri, yorgan, kap kacak, çanak çömlek, çorap, eğer, yük hayvanı, koyun ve sığır gibi yiyecek ve giyecek mallarını içeren liste aşağıya çıkarılmıştır :

Pazar Fiyatları

	Kuruş	Miktar
Moher(2. kalite)	19-22	1 okka
Yün (kirli)	5.5-6.5	1 okka
Yün (yıkamış)	11 -11.5	1 "
Pamuk (Adana)	8- 8.5	1 "
Koyun ve keçi derisi	10-14	1 adet
Post (kurutulmuş)	9-10.5	1 okka
Maroken	25-35	1 adet
Yün (eğirilmiş)	6-12	1 arşın
Pamuklu bez (kaba)	1-1.5	1 "
Yünlü kumaş	15	1 "
Eğer takımı (at için)	95-113	1 adet
Çizme (kırmızı maroken)	30	1 çift
Ayakkabı	20	1 "

Hayvanlar (tür ve kalitesine göre değişmektedir)

	Sterlin	Adet
Deve	10- 25	1
Deve	100-12	1
At	4-20	1
Katır	10-20	1
Merkep	1-4	1
Merkep(Kıbrıs)	5-15	1
Öküz	10-15	1 çift
İnek	2-4	1 adet
Manda	15 -25	1 çift
Koyun (kasaplık)	40-100(kuruş)	1 çift
Keçi	25-60(kuruş)	1 adet

Yıyecek vb.

Ekmek (mayasız)	1 (kuruş)	1 okka
Buğday unu	1.5 (kuruş) 1.5	1 "
Buğday(sert ve yumuşak)	0.75-1 (kuruş)	1 "
Arpa	1 (kuruş)	1 "
Çavdar	0.75 (kuruş)	1 "
Et (koyun ve keçi)	2.50-2.75 (kuruş)	1 "
Pirinç	3.50-4 (kuruş)	1 "
Tereyağı (2. kalite)	12 (kuruş)	1 "
Peynir (2.kalite)	4-14 (kuruş)	1 "
Pastırma	6-7 (kuruş)	1 "
Şarap(2.kalite,kırmızı-beyaz)	4-7 (kuruş)	1 "
Rakı	4-15 (kuruş)	1 "
5 yumurta	1 (kuruş)	1 "
Şeker	7.50 (kuruş)	1 "
Kahve	14 (kuruş)	1 "
Tuz	3 (kuruş)	1 "
İç yağı	10 (kuruş)	1 "
Meyve ve sebzeler	(çok ucuz)	
Kömür	35(kuruş)	1 Merkep yükü
Odun	6 (kuruş)	"

Gümrük Tarifesi: Yoktur. Kayseri belediye meclisi belirli görevler karşılığında, aşağıda gösterildiği üzere, birtakım yükümlülükler koymuştur : Bunlar sığır kesimi için 2 kuruş, koyun ve keçi kesimi için 0.50 kuruş, pazarda at satımı vb. için 2.5 kuruştur. Eşyalardan alınan vergi, altı okkadan oluşan bir batman ağırlığındaki yükten, 3 kuruştur ; bu rakam bu yıl [1880] 1.115 Sterlin etmektedir. Kasabada gerekli yeni düzenlemeleri yapmak için çok uğraş vermek yerine, paranın bu şekilde toplanmasına müsaade edilir.

Bankalar: Hükümete ait bir Ziraat Bankası, on yıl önce faaliyete geçirildi. Kayseri merkez ilçede, her bir çift öküzden 15 kuruşluk bir vergi toplamak suretiyle sermaye arttırımı yapıldı ; yıllık % 12'lik hükümet faiziyle, çiftçi sınıfına ödünç kredi vermek için toplanan sermaye 115.000 kuruşa yükseltildi. Belediye yönetimi aynı faiz oranıyla, bankaya yaklaşık 4.000 Sterlin kadar borç verdi. Bununla birlikte diğer köylüler de, verilen krediden yararlanabiliyorlardı. Yalnız bunun için tarlalarının ürününü veya gerekli bir kısmını

teminat göstermesi gerekiyordu. Banka, hâlâ, faaliyetlerini sürdürmektedir; fakat, hemen hemen nakit sıkıntısı içinde kıvrandığı için çok küçük işler yapmaktadır.

Tefecilik: Maalesef tefecilik, ödünç para vermek yoluyla bir miktar yapılır. Genellikle söylemek gerekirse, köylüler sıkıntılı zamanlarında çok az miktarlarda para gereksinimlerini karşılamak için toprağı ya da ürünlerini rehin yoluyla, % 15-25 gibi oldukça yüksek bir faiz karşılığı Hıristiyanlardan ya da diğerlerinden borç para alırlardı. Bir Hıristiyan'ın borçlanması halinde, konu mahkemeye getirildiğinde, bazen iki Müslüman'ın tanıklığı gerekirdi, Hıristiyan'ın tanıklığı yeterli değildi. Yasal faize ancak bu şekilde karar verilmektedir.

TARIM

Toprağın Yapısı: Genelde söylemek gerekirse toprak çok verimsizdir; kaya parçalarından ve tozdan başka bir bileşimi yoktur. Bazı yüksek tepelerde görünüşü karanlık olan yerler vardır; ama, topraktan daha çok balçığa benzemektedir. Ara sıra gök gürültülü sağanağın dışında, haziran-kasım ayları arasında hiç yağış görülmez. Temmuz ve ağustos aylarında gölgede 100 Fahrenheit dereceye¹ ulaşan etkili sıcaklık sık sık toprağı parçalar; sadece suni sulama yöntemi ile yeşillığın geliştirilmesi sonucu köylerin etrafındaki kıraç görüntü azalmaktadır. Yüksek tepelerden bakan bir göz, yeşil tepelerin uçsuz bucaksız dalgalı alanlarını karıştırmaksızın, hemen hemen her yönü seyredebilir. Erciyes Dağı, tek başına, ıssız ve ağaçsız sahnenin dayanılmaz sıcaklığını hafifletir.

Ekilebilir Toprağın Oranı: Kayseri Sancağı üzerine yaptığım kaba bir çalışmaya göre, sancak, dört tarafıyla 2.925 millik bir alanı kapsamaktadır. Resmi kayıtlar ekilebilir alanları 2.991.177 dönüm olarak göstermektedir; fakat, bu sayının tüm ekilebilir alanları içerdiği hatırlanmalıdır. Çoğunlukla tahıl iki yılda yalnızca bir defa ekilir. Bu sayı, en azından, her yıl toplam ekilebilir alanların 1/3 oranında azaldığı anlamına gelir. Şüphesiz bazı toprakla-

¹ Osmanlı Orta Anadolu bölgesi tamamen dağlık ve yüksek düzlüklerden oluşmuştur. Bölge yazları 40°C (104°F)'ye varan sıcaklıklara ve kışlarda -250'ye varan soğuklara sahne olmaktadır. Bkz. Justin Mc Carty, *Muslims and Minorities The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*, New York, 1983, P.21 (Türkiye'nin Yıllık İstatistiği, 1973, ss.14-18'den) Kemal Karpat, *Ottoman Population. Demographic and Social Characteristics*, Madison, 1985, (Ç.N.).

rın, ekilme koşuluyla, boş bırakılmalarına müsaade edildi, ama, bu tür topraklar fazla değildi. Verilen toplam toprak oranına göre, kanımca, ekilen toprakların oranı 1/4'tür.

Tabiat ve Ürün Hasılatı: Tahıl olarak buğday, arpa, çavdar ve bir miktar da mısır ekilir. Ortalama ürün çeşitleri, verimsiz bir senede, l'e üçten l'e altya; iyi bir mevsimde l'e altı ile l'e 10 oranında ürün verir. Mevsimin verimliliği baharda ve yaz başlarında alacağı yağışa bağlıdır; suni sulama uygulanabilir her yerde yapılır.

Kayda değer oranda mahalli ihtiyaçlar için yeterli olan ve güzel görüntüsüne rağmen sulama tekniği ve toprak verimliliği açısından kısır olan sulu ve tatsız sebzeler Kayseri'nin çevre topraklarında ve köylerinde yetiştirilir. Bu sebzeler patates, lahana, yeşil marul, her çeşit soğan, salatalık, ıspanak, kırmızı pancar, maydanoz, kıvırcık salata, patlıcan, bamya, Fransız fasulyesi[barbunya], enli fasulye[Ayşe kadın], domates, turp, bezelye, bal kabağı, yer elması, keten tohumu, kenevir, havuç, şalgam, tere ve Hint Kirazı[Malta eriği olabilir mi ?]'ndan oluşmaktadır.

Çoğunlukla tatsız olan meyvelerin başlıcaları elma, kayısı, portakal, üzüm, karpuz ve kavun, armut, dut, erik, ayva, kiraz, badem ve cevizdir.

Yetiştirilen Hayvanlar: Aynı besin maddelerini tüketen inek, koyun ve keçi başlıcalarıdır. Bu hayvanlardan hemen hemen yenilemeyecek düzeyde, kalitesiz, tereyağı ve peynir elde edilir. Bunun yanında bal ve yumurta da üretilir.

BAYINDIRLIK İŞLERİ

Yollar: Kayseri Sancağı'nda gerçek anlamda yol yoktur; sadece iz yolları vardır. Bataklık yerlerde bir kimse, bazen, deve kervanları için döşenmiş bir kaç yüz yardalık [1 yard: 0.9144 m.] taş yollarla karşılaşabilir; fakat, çoğunlukla bir bakıma ulaşımı kolaylaştırmak için hiçbir şey yapılmamıştır. Yaz mevsiminde arabalar Sivas, Yozgat ve Ankara istikametinde kuzeye doğru kendi yollarını -iz açmak suretiyle- yapabilirler; ama, tekerlekli ulaşım, sancağın dışındaki diğer yönlere yapılamaz.

Bölgenin güney yönünde başlıca çıkış noktası Mersin'e gider; küçük bir şans olarak düşünüldüğünde demir yolu projesinin hemen başlatılıyor olması Kayseri için önem taşımaktadır. Azami derecede önem taşıyan iyi bir yol bu istikamette yapılmak durumundadır. Son yedi aydır, konuyla ilgili olarak,

Kayseri'de bir mühendis bulunmaktadır. Ayrıca son birkaç gün içinde emrinde bazı kişiler çalışmaktadır ve yol yapımı başlatılmıştır.

[Konuyla ilgili olarak] sistem, her bir kişinin yıllık dört gün süreyle, karlıksız (angarya) çalışmasını gerektiren esasa dayanmaktadır. Enerjik ve faal bir şekilde çalışıldıktan sonra bir yıllık veya on sekiz aylık gibi bir sürede, yolun tamamlanmaması için bir sebep yoktur. Bununla birlikte hükümet, çalışacak adamları toplamada oldukça güçsüz kalmaktadır. Bu eğer pasif bir tepki değilse, oldukça sürekli bir ilgisizlik vardır. Yetkililer tarafından işin yürütülmesi için bir şey yapılmamaktadır. Bunun yanında yol yapımı için yeterli para mevcut değildir. Bedel yükümlülüğüne izin verilmektedir; ama, kuşkusuz harcanacak olan para bedele denk düşmemektedir. Belki kabul edilebilir, fakat, işe ücret ödemeksizin yaptırılmış olan ve vasıflı işçilik gerektiren yolun bazı bölümlerini görmek zordur. Ağır cezalar altında, belirli bir sürede, yolun ihaleye verilen bölümlerini tamamlamak mecburiyetinde olan müteahhitler hakkında, şimdi, yol yapımından kurtulmanın yollarını aradıkları konuşuluyor. Şüphesiz bu müteahhitler iş için kendi düzenlemelerini yapacaklardır. Hükümet onlara sadece kanunun müsaade ettiği dört günlük süre veriyor. Müteahhitler para mukabilinde işi tercih ederlerse iş onlarındır. Konu hükümetin elinde dinlenmede olması nedeniyle, gördüğüm kadarıyla gerçek bir ilerleme yoktur. Bu yıl için yol yapımı oldukça yavaş ilerlemektedir. Bir şeyler yapmak için tam zamandır; ama, gelecek yıl sadece Kayseri Sancağı'nda değil, aynı zamanda baştan başa Niğde (Konya Vilayeti'ne bağlı) ve Adana Sancağı yolları ile ilgili yapılacak bazı olumlu gelişmeler için rapor göndereceğimi umuyorum. Kayseri Sancağı'nda zorluklar yoktur. Yol İncesu ve Karahisar boyunca uzanmaktadır. Niğde ve Adana'da konuyu ellerinde tutan yetkililerin dikkatini çekmek için, yolun diğer bölümlerini araştırma olanağı bulacağımı umuyorum.

Kanallar: İlgili kişilerin oluşturduğu gruplar tarafından yapılan ve tamir edilen, sulama amaçlı kullanılan küçük su kanallarının dışında başka kanal bulunmamaktadır. Yolda Kayseri Ovası'nı ve köylerini sulamak amacıyla Samantu ırmağından su getirilmesi ile ilgili sözler edilmektedir. Bunun kabaca maliyeti 20.000 ile 30.000 Sterlin arasındadır. Bir mühendis konu ile ilgili fizibilite raporu üzerinde çalışmaktadır. Bu uğraş mühendisi yol yapımından alıkoyacak ve ne para ne de çalışma şevki bırakmadığı için konu verimsiz olacaktır.

Köprüler: Ankara yolu üzerinde Kızılırmak üzerinden geçen, iyi bir şekilde tamir edilmiş, kabaca taşlarla döşenmiş sağlam bir taş köprü vardır. Köprü Boğazlıyan ve Yozgat istikametine giden yolda, Kızılırmak'ın dört saatlik mesafede daha yukarısında inşa edilmiştir. Oldukça sağlam inşa edilmiş bir diğer köprü ise hemen Kayseri'nin dışında aynı nehir üzerinde kurulmuştur. Üçüncü bir başka köprü de iyi durumda Palas[Gölova] üzerindedir. Samantu Irmağı üzerinde, hepsi ağaçtan yapılmış, üç adet köprü bulunmaktadır. Az ya da çok güvenli değildirlere. Daha küçük ırmaklar ve dereler üzerinde, kötü bir vaziyette, çok sayıda köprüler bulunmaktadır.

Telgraf: Sancağın tek telgraf istasyonu Kayseri kent merkezindedir. Bu istasyonun iki çıkış kanalı vardır; biri Boğazlıyan ve Yozgat, diğeri Ürgüp, Nevşehir, Niğde ve Konya. Haberleşme sadece Türkçe yapılır; haber gönderme ve ulaştırma hizmetleri oldukça gayri tatminkâr ve yavaştır. Eğer Doğu Telgraf Şirketi'nin önerisi kabul edilse idi, şüphe yok ki iyi bir yöneticilik altında halk telgrafın faydalarını kısa sürede takdir edecekti ve sonuçta kendi kendine yararlanacaktı. Durum böyle olduğu için, hükümetin resmi haberleşmesi dışında telgraf çok az kullanılmaktadır. Kayseri telgraf için oldukça uygun bir beldedir. Bununla birlikte telgraf pusulalarındaki bilgiler hiç de anlaşılır değildir. Telgraf hatlarının bakımı, aletler ve pillerden meydana gelen karmaşık elektrik sistemi işleri geciktirmekten başka bir işe yaramaz. Kâtiplerin tembelliği, büroda çalışanların ihmalciliği, gecikmelerin meydana gelmesinde yeterli etkenlerdir ve bu yönleriyle büro ihtiyaca cevap verememektedir; pratikte hemen hemen faydasızdır.

Posta: İstanbul istikametinde, karşılıklı olarak, düzenli bir posta hizmeti yapılır. İstanbul'dan bir hafta önceden gönderilmiş olan mektuplar, Pazartesi günü ilgili adreslere dağıtılır. Gidecek mektuplar Çarşamba günleri öğleden sonra gönderilir; İncesu, Nevşehir ve Ankara yoluyla doğruca İstanbul'a ulaşır. Hizmet çok düzenli şekilde yapılır. Mektuplar kuzey yönünde Sivas'a, güneyde ise Adana ve diğere yerlere gönderilir. Bu yönlerde mektupları gönderirken riski göze almak gerekir; çünkü genellikle transit ticaret yapan seyyahlara emanet edilir.

Genel Durum

Toprak Sistemi: Kayseri Sancağı'nda ekili toprağın çoğu, köken olarak devletten alınmış ve açık bir şekilde bireylerin özel mülkiyetinde olan "mülk" topraklardır. Mülk topraklar satın alınmaksızın ve geçerli bir nedeni olma-

dan arka arkaya üç yıldan fazla toprağın ekili bırakılmasına izin verilmez; olmadığı takdirde toprak tekrar devlete dönerdi; fakat bunda zorlama olmazdı. Bundan başka kullanılan toprağın yaklaşık 1/4'ü "mevkufi" ya da "vakıf" toprak olarak isimlendirilir. Vakıf topraklar ya devlet tarafından tahsis edilmiştir, ya da özel kişiler tarafından kilisenin kullanması için vasiyet edilmiştir, veya devlet tarafından özel kişilere farklı hizmetler için tahsis edilmiştir.

Vergilendirme: 1) Öşür, ya da topraktan elde edilen ürünün 1/10'i. Bu vergi genellikle köylüler tarafından açık artırma ile satışa çıkarılır, ya da köylülerin bir araya gelmesi ile en yüksek teklifi verene satılır. Mültezimlerin [öşürü toplama işini satın alanların] ya da temsilcilerinin entrikaları ve zorlamaları, açıklamaya gerek görülmeyecek kadar iyi biliniyor. Kayseri merkez ilçede mültezimler, yıllık olarak toplanan yeni bir sistem koyuyorlardı. Toprak son beş yıla ait ortalama bir hesaplama, gelir durumuna göre sınıflandırılan birinci, ikinci ve üçüncü derece; çok iyi, orta, çok kötü olarak tasnif ediliyordu. Buna göre herkes kesinlikle ne kadar vergi ödeyeceğini bilmeli ve ürüne toplamada artırım olmamalı. Kesinlikle şüpheli yoktur ki, çok yönlü bir fırsattır ve genellikle buna uyum sağlanmalıdır. Çiftçiler konuyu derhal anlamaya başladılar ki, daha iyi koşullarda tarım yapmak için yapılan düzenleme onların lehinedir. Mevsim boyunca yalnızca mütevazi bir tek üretim yapılmasına rağmen, rating oranı, o nedenle, yüksek gözükmektedir. Çiftçiler yeni sistemi takdir ediyorlar; merkez kaza dışında birçok yerlerde halk açıkça hâlâ mültezimleri beklerken; merkez kazada yaklaşık bir ay içinde hububat verme sorunu çözümlendi. Halkın tepkisi çok çarpıcı idi ve yeni sistemin yayılması konusunda daha yoksul sınıflar arasında genel bir istek vardı.

Toprak sahipleri kendi topraklarında işçi çalıştırdıkları takdirde bazı sorunları olacaktır; gelecekte toprak sahipleri vergiden sorumlu tutulacaklardır; çiftçiler kimin ödeyeceğini ve ne ödeyeceğini bilmemektedirler; İnanıyorum ki toprak sahipleri, yeni sistemden çok az çıkarı olacak olan çalışanları ile aralarındaki sorunları düzenleme zorunluluğunu duyacaklardır. Bu durum ağalar ve beyler tarafından büyük bir tepki alacaktır, fakat bu doğal bir durumdur; onlar şimdi kendi zorbalıkları ve mültezimlerin yardımıyla, kendi sorumluluklarından sakınmak veya kaçınmak yerine kendi paylarına düşen vergiyi ödemek zorunluluğunu duyacaklar ve kendi kendilerinin mültezimi (tithe-buyers) olacaklardır. Onlar, doğal olarak, bütün güçleriyle çıkar yollarından kendilerini yoksun bırakacak yeni sistemin kabulünü

bütün güçleriyle önlemeye çalışacaklardır. Onların etkilerinin kalıcılığı görürsün ya da görünmesin, en azından, belki, çok ihtiyaç duyulan genel uygulamanın gecikmesini etkileyecektir.

2) Emlak Vergisi (Ev ve toprak vergisi): Böyle bir mülkün değerinin 1000 lira üzerinden , vergi oranı, % 4 kuruştur. Tüm evler ve dükkânlar 20 000 kuruş üzerinde bir oranı kapsarsa vergi ikiye katlanır.

3) Gelir Vergisi: % 3'tür.

4) Askeri Muafiyet Vergisi (Military Exemption Tax): Her bir Hıristiyan erkek nüfus başına, vergi oranı % 27 olarak hesaplanır. Tüm vergiler köylerde Hıristiyan kocabaşlarının elinde veya karargahlarında toplanır. Konuyla ilgili zaman zaman, inanıyorum ki, papaz ve rahipleri, şaşırmış vaziyetteki halkı ve sakatları etkilemek için, çeşitli Padişah fermanları ve iradeleri yayınlanır. Ayrıca, 15 ile 60 yaş arasında kalanların dışındakiler vergiden muaf tutulur. Fakat genel bir şart vardır, o da önceden kaldırılmış halka nefes aldırın emirlerin merkezi hazineye olumsuz etkisi olmaması gerekir. Vergi, toplam Hıristiyan erkeklerin kişi başına %27 kuruş ödemesi şeklinde hesaplanır ve bu meblağı Hıristiyan acentalar toplamak zorundadır. Bundan kimileri rahatsızlık duyabilir veya yıllarca ortalıkta görünmezler, fakat, ölümünün kanıtlanmaması halinde[gaib kişi] vergi verenlerin toplam oranı içinde gösterilir. Birileri 27 kuruşu bulmak zorundadır. Hıristiyanlar isterlerse bildirilen meblağı toplamada özgürdürler, ki onlar, kendi muafiyetlerini kendileri düzenleyebilirler, ama özel yasal düzenleme yapılmaksızın bu mümkün değildir.

Orduda hizmet için , bir şekilde karar alınmamış Türkler, muafiyet bedeli olarak 50 Sterlin ücret ödeyebilirler veya temin edebilirlerse onun yerine geçecek daha az bir miktar öderler.

5)Ağnam(koyun ve keçiden alınan vergi):Hayvan başına 3 kuruş hesaplanmıştır ve bu yıl 513.624 kuruş vergi toplanmıştır.

6)Şarap ve alkollü içkiden 1/10 oranında vergi alınır.

7)Ketre: Sakız (veya yapıştırıcı) çıkarılan bitki ile sarı meyvelerden öşür üzerinden vergi alınır. Yetiştirilen sarı meyve bu yıl 141.000 kuruşluk bir gelir getirmiştir.

İltizama verilmeyen vergiler, İhtiyarlar Meclisi tarafından görevlendirilen kişilerce toplanır. Ve onun aracılığıyla paraya ihtiyaç duyulduğunda, zaman

buldukça gönderilen vergi toplayanlara veya zaptiyelere geçer. Onlar vergiyi kervanlarla sancak merkezine ulaştırırlar. Bu yıl (1880) vergi toplamak amacıyla, 14 yardımcı ile birlikte, bir Baş Muhassıl (tax Collector) atandı. Bunların ücretleri toplanan vergiden ödenmektedir. Vergi toplayanların, görevlerini muhafızsız olarak yaptıkları tahmin edilmektedir. Buna rağmen sistemin başarılı olmadığını işittiğime göre kazaların dışında bu görevin tekrar zaptiyelere [jandarma] verileceği sezilmektedir.

Kamu Güvenliği İle İlgili Düzenlemeler: Kasabalarda ve daha büyük köylerde zaptiye kuvvetleri bulunmaktadır; sancaklarda ise bir veya iki karakol hizmet vermektedir ki, bazılarında ehil olmayan kişiler görev yapmaktadır. Oysa ki halk, çoğunlukla hayatını yollarda geçirmek durumunda ve kervanlarla seyahat ederek ve silah taşıyarak güvenliğini sağlamaktadır. Genellikle bir soygun veya adam öldürme vuku bulduğunda, bir grup zaptiye yahut yaklaşık 100 dolaylarında bir avuç süvari, sözde asayiş sağlamak için, olay yerinde düzeni sağlamak için gönderilir. Bütünüyle, sancak havalisinde şaşılacak derecede çok az eşkıyalık meydana gelir. Gerçek bir vakıdır ki sancakta Çerkezler yoktur. Soyguncular için çekici olan çok önemsiz geliş gidişler olmaktadır. Kayseri havalisinde organize eşkıyalık bulunmamaktadır. Aksaraylı veya Aziziyeli Çerkezlerin, bir iki at çalarak, soyguna başladıkları sanılmaktadır; fakat, onların delice cesareti bile, ganimet eyilimlerini organize bir saldırıya dönüştürmez.

Emniyet Güçleri: Polis kuvveti aşağıdaki gibi dağıtılmıştır :

Kayseri şehri 1 binbaşı, 2 yüzbaşı, 2 teğmen, 2 asteğmen, 7 çavuş, 13 onbaşı, 33 piyade, 26 süvari olmak üzere toplam 86 kişi. Kayseri köyleri ise 9 piyade ve 16 süvari olmak üzere toplam 25 kişi. İncesu Kazası: 3 piyade ve 11 süvari, toplam 14. Tüm personelin toplamı 1434'tür. Bölgenin bu durumu gözönünde bulundurulduğunda, bu sayı, az sayıda süvari birliğiyle beraber kamu güvenliğini sağlamak için oldukça yeterlidir.

Görevlilerin ücretleri: Aylık olarak binbaşı 800 kuruş, yüzbaşı 400 kuruş, teğmen 300 kuruş, asteğmen 150 kuruş, çavuş 120 kuruş, onbaşı 110 kuruş, özel atlı süvari eri 100 kuruş almaktadırlar. Süvari birliklerinde görevli teğmen 250 kuruş, asteğmen 150 kuruş, çavuş 100 kuruş, onbaşı 90 kuruş, özel atlı süvari 80 kuruş. Bu görevlilere ya çok kötü olan ve kısa sürede perişan bir hale gelen ya da düzenli olarak çok zor temin edilen elbise ve postal verilir. Adamların görüntüsü en onur kırıcı bir vaziyettedir ve onlar, sıklıkla, kendi elbiselerini kendileri temin ederler. Bunun yanında, güvenlik görevlilerine, hayvan yemi ve tayın bedeli olarak para verilmektedir.

Süvariler vergi toplamak, şahitleri getirmek, resmi mektupları dağıtmak gibi görevlerin yanında, resmi ve genel muhafızlık görevlerini de yerine getirirler. Piyadeler, başlıca, resmi ulak görevi yaparlar, kahve getirirler, tütün sararlar vb. Resmi binalarda ve hapisanelerde nöbet tuttıkları gibi, tanıkları getirirler, gece sokaklarda devriye gezerler. Bunların maaşları iki ayda bir ödenir.

Adli Yönetim

Bu yılın başlarından itibaren, adli mahkemelerin bütünüyle yeniden inşası Ankara Vilayeti'ne yeni atanmış olan müfettiş tarafından yürürlüğe konuldu.

Bu mahkemeler:

- 1) Bidayet(Asli Hukuk)Mahkemesi
- 2) Ceza Mahkemesi
- 3)Ticaret Mahkemesi'dir.

1)Bidayet Hukuk Mahkemesi: Başkanı, kendisine dört üyenin yardım ettiği, hakimdir. Bu dört üyenin ikisi Müslüman diğer ikisi de Hıristiyan'dır. Bidayet mahkemesi çeşitli bölümlere ayrılmıştır. Bunlardan biri, yalnızca Müslümanların meseleleriyle ilgili dini davalara bakar, şayet davacı isterse, dava, hakim tarafından tek başına yürütülür, gerekirse müftü hakime yardımcı olur; bu durum Kur'an ve şeriate göre düzenlenir. Davalar sadece Hıristiyanlarla ilgili ise, ya da bir Hıristiyan'la bir Müslüman arasında ise veya sadece Müslümanlar arasında olduğunda, ilgililer istediklerinde mahkemede hakim ve üyelerin huzuruna çıkarılırlar. Bu durumda mahkeme heyeti, iç hukuka ve Mecelle'ye göre karar verir. Mecelle Kur'an'dan çıkarılmıştır; bu işe uzun bir süre önce başlanmış ve halen iktibasa devam edilmektedir. Kur'an'ın ihtilaflarını ve uyuşmazlıklarını uzlaştırmak için yapılan bir teşebbüstür. İnaniyorum ki, bu düzenleme halihazırdaki medeni kanunla çatışmamak için yapılmıştır ve Kur'an'ın, topluma uygulanabilir ve kabul edilebilirlik bağlamında bir sunuluşudur. Fakat, Türkler kişi hakları konusundaki isteksizliklerini unutmuş şeylerdir. O nedenle, Bidayet Hukuku'ndaki bu boyutun bütünüyle kaldırılmasını, mestolmuş bir vaziyette, selamlayabilirler.

Mahkemede yargılama usulleri açık olarak yapılır ve kararlara, genellikle, müzakere yoluyla varılır; fakat, hâkim çoğunluğun görüşünün aksine bir karar verme gücüne sahiptir.

Ceza Mahkemesi (Criminal Court): İkinci başkan İstanbul'dan tayin edilir ve kendisine yardım eden, ikisi Müslüman ikisi Hıristiyan olmak üzere dört yardımcı üyesi vardır. Mahkemenin tüm yargılamaları halka açıktır. Yargılama ya tanıkların çağrılmasıyla ya da, üyelerden birinin huzurunda, bir katip tarafından yazılı delillerin okunmasıyla yapılır. Veya her iki şekilde de uygulanabilir. Sonuçta karar mahkemenin gerekli görebileceği bütün delillerle birlikte, sonucu açıklayacak olan hâkime sunulur.

Ticaret Mahkemesi (Commercial Court): Başkanı Hıristiyan kökenli Osmanlı vatandaşı, yardımcıları ise üçü Hıristiyan üçü de Müslüman olmak üzere altı yardımcısı bulunmaktadır. Bu mahkemenin dava işlemleri de ceza mahkemesindekilere benzer; fakat, karar üyelere danışılmadan başkan tarafından açıklanır. Öncelikle yazılan karar yazılı olarak hakime sunulur. Kararın uygulanması ise mutasarrıfın yetki alanına girmekte idi. Ticari mahkemenin dört üyesi, iki yıllık bir süre için, Kayseri tüccarları tarafından seçilirdi. Bu üyeler ikinci kez de seçilebilirlerdi, fakat, arka arkaya dört yıldan daha fazla hizmet yapamazlardı. Başkan ve diğer iki üye İstanbul'dan atanırdı.

Ceza mahkemesinin üyeleri müfettiş, mutasarrıf, hâkim ve savcı tarafından seçilirdi.

Asli hukuk mahkemesinin üyeleri halk tarafından seçilirdi. İl İdare Meclisi on iki kişilik isim tespiti yapar ; seçilenlerin listesi Kayseri merkez ilçeye bağlı köylerin ihtiyar meclislerine gönderilirdi. Onlar da on iki kişilik listeden sekizinin isimlerini belirlerlerdi. Bu listeler kent merkezine döndükten sonra, en çok oyu alan sekiz üyenin isimlerini ihtiva eden yeni bir belge düzenlenirdi. Bu isimler de, taşradaki kazaların ihtiyar meclislerine sunulurdu. Daha sonra ilçe idare meclislerinden en çok oyu alan sekiz isim valiye sunulur, vali de bunlardan dördünü mahkeme üyesi olarak atardı. Eğer Kayseri merkez ilçede ihtiyarlar meclisi, oybirliğiyle, göreve layık birini belirlese dahi, taşra ilçelerindeki üyeler onu seçmezdi ve o kişinin ismi valiye gönderilmezdi. Bu durum, belki de, taşra kazalarının lehinde çoğunluğun sesini duyurması için önemli bir kolaylık idi.

Bu dönemde mahkemeler yeniden yapılandırılırken, bir Rum müdde-i umum-yani bir tür savcı(public prosecutor)-tayin edildi. Ceza davalarında kanunun uygulanması ile ilgili kararların ayrıntılarında, hâkim tarafından kendisiyle bilgi alışverişinde bulunulurdu.

Ceza mahkemesinin ikinci başkanının tayini yaklaşık bir yıl önce ertelendi, yerine bir başka üye de atanmadı. Halihazırdaki hâkim hem bidayet mahkemesine hem de ceza mahkemelerine başkanlık etti. Bu nedenle, sonuç olarak, işlerin çoğu sürüncemede kalıyordu. İnancıma göre hâkim akıllı bir adamdır, fakat, onun iki yıllık nefesi gelecek yıla kadar ancak dayanır; bu da onun enerjisini etkiler.

Adli idarede, daha büyük güven verici belirtilerin inşası için konuştuğum, ama, bunu teyit edecek bir uygulamayı göremedim. Halbuki, düzenleme işin kıymeti gereği yapılmalıydı. Kişisel olarak buna inanmak için bir neden göremiyorum.

Bundan başka kişisel özgürlük konusunda varolan sınırlamayla birlikte hapisanede hizmetler sürüyor, ama, güvenli değil. Hapisaneyi ziyaretim esnasında, bana verilen bilgiye göre, içeride, hepsi de Türk olan 150 kadar adi suçlu kalmakta idi. Bu adamlar istedikleri şeyi yapıyorlardı; uyuyorlar, sigara içiyorlar, dedikodu yapıyorlar, pipo [ağızlık mı?] satın alıyorlar, başlık örüyorlar vb. Birkaç kişi ise zincire vurulmuş idi. Kapıda ise, yarı uyur halde bir jandarma nöbet tutuyordu.

İtibari olarak Hıristiyan tanıklar bütün mahkemelerde kabul edilir; fakat ön yargı nedeniyle onlar, 'şahit' yerine 'muhibir' olarak adlandırılırlar.

Yemin etme dini cemaat başkanları, ya da temsilcileri marifetiyle yaptırılır. Bu işi uygulamak için, kimi zaman, tanıkla birlikte bir jandarma eri sevk edilmesi sıkça görülür.

Mali Yönetim: Bu dairenin başkanı, doğrudan Ankara'daki defterdara bağlı olan muhasebecidir. Mali konularla ilgili ayrıntılarda ketum birisidir. Böyle olmasına karşın Kayseri Sancağı'nın gelirlerinin aşağıda doğru tahmini gösterimi sağlanmıştır:

1880	Kuruş
Kayseri (öşür karşılığı vergi takdiri)	1.256.583
İncesu Merkez (öşür)	267.500
Develi Merkez (öşür)	611.424
Askeri Muafiyet Vergisi (cizye)	837.526
Resm-i Ganem	513.624

Gelir vergisi

Hane ve emlak vergisi	2.000.000
Yeşil Erik	141.000
Ketre	140.000
Tütün,tuz ve içki vergisi	184.388
Paris alçısı	32.000

Sağlık: Kanalizasyon düzeneğindeki altyapı eksikliği ve ortalama su teminindeki güçlükler, ayrıca çöplük birikintilerine rağmen Kayseri Şehri çok sağlıklıdır. Yaz mevsiminde, özellikle temmuz ve ağustos aylarında, sıcaklar çok etkilidir; bu nedenle kent sakinlerinin büyük bir çoğunluğu dağlık bölgelerdeki kendilerine ait olan bağlara göçmektedir. Şüphesiz bu, salgın hastalıklara karşı bir bağışıklık kazandırıyor.

Kış mevsiminde ise, aralık ayının ortalarından şubatın sonlarına kadar Kayseri'de çok karlı soğuk bir mevsim yaşanır. Diğer mevsimler hoş bir iklime sahiptir.

Kayseri'nin köyleri de sağlıklı bir ortam içindedir. Düzluklerde, bataklıklara yakın yerlerde kurulan köylerden bazılarında sıtma hastalığı yaygındır. Fakat, sadece bu hastalığın teskin eden şekli görülür. Bir veya iki köy ise sıtma hastalığı ile tanınır.

Yerel olarak göz hastalıkları da vardır. Son yıllarda iz bırakan 'şark çıbanı' (Aintab button) görülmekte ve giderek yayılmaktadır. Mesanede çok çeşitli hastalıkların bulunduğu hastalıklara da rastlanır. Bir doktor bana, son birkaç yılda altmış kişiyi tedavi ettiğini söyledi. Bunlardan sadece birisi ölmüştür. Bu bana göre 'Cumgrano' olarak kabul edilmelidir. Köpek ısırması sonucu ortaya çıkan kuduz hastalığı gibi, güneş çarpması da bilinmemektedir. Çiçek hastalığı ise hemen hemen tüm dünyada çocukluk çağında ortaya çıkar⁵; fakat, ender olarak öldürücüdür. Çiçek aşısına Müslümanlar tarafın-

⁵ Çiçek hastalığı ile ilgili Lady Montagu'nun *Türkiye Mektupları 1717-18*'de yapılan yorumda "... bizde [İngiltere'de] pek çok yaygın ve çok zalimane olan çiçek hastalığını burada [Türkiye'de] keşfettiler bir aşı ile önüyorlar(...) Aşılama için en uygun zaman sıcakların sonu, sonbaharın başlangıcı(...) Ceviz kabuğu içine doldurulmuş çiçek hastalığı aşısını hangi damardan açılmasını isterlerse, o damarı büyük bir iğne ile açtıktan ve iğnenin ucu kadar aşırı buraya koyduktan sonra yarayı bağlıyor ve üzerine bir ceviz kabuğu yapıştırıyorlar. Bütün bu ameliye sonunda en küçük bir acı hissedilmiyor. Aynı şeyi dört beş damara dahi yapıyorlar...". a.g.e., ss.66-67(Ç.N).

dan önem verilir. İshal yabancıları çabucak etkiler gibi görülür ve ishalde ayakta kalmak zordur. Bu yıl genellikle yaygın olarak görülmüştür.

İaşç Tüketimi: Buğday ve arpa gibi ürünlerin miktarı yıl içindekine göre değişiklik gösterir. Gelecek hasatın sonuna kadar elde yeterli oranda ürünün bulunmasına dikkat edilir. Bunun yanında Kayseri Sancak merkezinden mısır da ihraç edilir. İştittigime göre, kent merkezinin tüketimi için yeterli mısır yetiştirilmez, çoğu Yozgat'tan karşılanır ve ihtiyaç fazlası ise ihraç edilir.

1878'te hazırlanan hayvan sayısını gösteren resmi bir raporda şu kayıtlar bulunmaktadır: At: 4130; katur: 6618; merkep : 5550; inek : 8674; öküz : 6161; deve : 152

Yöredeki merkep sayısı oranının çok daha yüksek olduğunu söyleyebilirim; en az 15.000.

Yakacak kimi zaman az bulunur. Çoğu kez odun yaklaşık 18 saatlik yerlerden getirilir. Hayvan katarları dışında, tekerlekli taşıma aracı yoktur.

Özet

Böyle bir kısa durum tespitinden sonra Anadolu'nun genel durumu konusunda kimi özetleri sunmada haklı olup olmadığımı bilmiyorum. Bu zamana kadar olan hükümet sistemi çok iyi bir şekilde açıklandı. Olabildiğince tekrardan kaçınılması dışında, bu konuda söylenebilecek her şey söylendi. Bununla birlikte haber toplamayla oluşan bilgilerden çok, kaydettiğim ilk izlenimlerimle ilgili birkaç konuyu sunmaya çalışacağım : Ülke ile ilgili en gerçekçi ders çürüme görüntüleridir. Çürüme ilerleme ve ıslahatları bütünüyle boğmakta, aynı zamanda tarafsız hukuk yönetimini de engellemektedir. Çürüme çeşmesi İstanbul'da başlıyor, damla damla taşra vilayetlerine yayılıyor. Çürüme ve entrika ortamında nasıl ekmek ve besin sağlanabilir. Görevliler, karşı karşıya bırakukları dayanılmaz isteklerine meylettirmenin dışında, nasıl başarılı olabilirler. Hatta, böyle bir yönlendirmeye rağmen, farzedelim ki gerçekten aydın nitelikli - çalışkan, dürüst birkaç kişinin bulunabileceğine inanıyorum - kişiler bulundu. Çepeçevre kuşatılmış olacaklarından dolayı iyi işler yapmak için güçsüz olacaklardır. O kişiler, beyler-ağalar ve halk meclislerinde bütün gücü ellerinde bulunduran, tüm ilerleme ve yenileşmeleri önleyen, mahalli kodamanlarla çalışmak durumunda kalacaklardır. Çünkü, hepsi de kendi çıkar ve belki, hâkimiyetlerini sürdürme eğilimi içine gireceklerdir.

Yeni atanan bir görevli için, açık olan üç yol vardır: Kaderini beylere bağlayabilir ve alışlagelen çıkarlarının semeresini toplayabilir. Böylece ortamın aynen kalmasına veya daha da kötüleşmesine hizmet eder. Eğer kayda değer bir gelire sahipse, kendisini olayların dışında tutabilir ve kendisine, her taraftaki yanlışları gören ve olayları önlemek için daha güçsüz olarak çöken bir resmi durumda rütbe kaybettirmez. Veya yerinde oturup şöyle söylebilir: Bütün mahalli güçlerin kendi üzerine gelmesine sebep olan 'bu durumda böyle gidemez.' Sonuçta kesinlikle, kısa bir süre içinde kendisi ya kovulacak ya da görevden alınacaktır. Ben henüz bu sonuncu gruba giren birine rastlamadım. Memurların çoğu kendi memuriyetlerinin ceremesini, bir şekilde, ödemektedir; bu memurlar nüfuzlu kişilere karşı direnme eğilimindedir. Onların istekleri dışındaki şeyleri yapabilmektedirler. Bazıları üzerinde uzun uzun düşünerek onların bindikleri dalı keseceklerdir. Bunların hepsi, korkarım, Avrupa'da çok iyi bilinir; fakat, kanaatimca bütünüyle bu olumsuz kişiler açıkça görülmelidir. Bu mahalli zorbalarla iletişim kurmanın kestirme yolu yokmuş gibi görünüyor. Çeşmenin aniden arıtılması da mümkün değildir; fakat, tedrici olarak ve hissettirilmez bir şekilde dışarıdan sürekli baskı yaparak, bu kişilerin etki alanları daraltulabilir. Ülke, halihazırda, bu kişilerin etkisi altında inleyen köleliğin zararlı etkilerinden sonunda kurtarılabilir. Şimdiden onların güçlerinin azaldığına inanıyorum. Öşür yerine, sabit mali vergilendirme sisteminin başlangıcı, ülkeyi mültezimlerden kurtaracak yönetici sınıfın gücünü yanlış bir şekilde temsil eden toplumun bu başbelaları, muti ve eğitimsiz insanların kontrolleri sayesinde güçlerini arttırmaktadırlar. Diyebiliriz ki, bu sistemin genel gidişatı onların nüfuzunu yerle bir edecektir. Hatta bugün bir ilçeyi de içine alan bu yörede tüm güçlerini kullanarak beyler teyakkuz halindedirler. Ve halkı bu yeni sisteme karşı kıskırtmaktadırlar. Toplu şekilde bastırılmazlarsa gelişmeleri ve genel gidişatı erteleme nisbetinde teşebbüse geçeceklerdir. Fakat inanıyorum ki etkisiz kalacaklardır. Meclis kararlarıyla Avrupalı müfettişler onlara daha büyük bir darbe vurabilirlerdi. Bir kere insanların anlayışlarını değiştirmek bir yana, toprakta adalet sağlanması bir inanç olarak kimi zaman gelişmeyi teşvik eder ve köylülerin efendilerine kul nisbetinde itaat etmeleri ve yaltaklanarak çevresinde dönmelerini durdurur; ayrıca, zincirlerini aşama aşama kırarlardı.

Diğer bir konu ise eğitimidir. Türkler arasındaki bütün bu çürümeler, onların fanatizmi ve Hırisyanların yalancı ve dedikoducu huyları, bana göre, büyük oranda cehaletlerine atfedilebilir. Hıristiyanlar, Amerikan ve diğer misyonerlerin gayretlerine rağmen, eğitimin önemini çok az kavramaktay-

ken, Kur'an'ın sınırlı bilgisini hariç tutarsak, Müslümanların ileri derecede karanlık içerisinde olduğu söylenebilir. Eğitimsel ihtiyaçlar için hükümetin vaatte bulunmuş olmasıyla şimdi bir fırsat olarak madem ki bu iş tamamlanıyor, öyle ise eğitim sağlam temeller üzerinde seyredecektir. Zayıfça da olsa genel laik eğitim, gereken ve oldukça uygulanabilir olan eğitimin bütün kurumlarını bir çatı altında eşit olarak topladı. Fakat eğitim olanağının bu yararlı sonuçları eğitimin yaşama geçirilmesiyle zaman içerisinde terk edilmedir.

Ermeni ve Rumların dini önderlerinin ellerindeki bu örtülü güç, İngiltere'de hukuk mahkemelerinin malzemeleri olan bu yerleşik unsurların yarışı, bana, üzerinde durulması gereken bir konu gibi geliyor. Kastettiğim toplumsal ve ahlaki suçlar; örneğin iki evlilik, zina, nişan bozma, boşanma vb. üzerinde durulması gereken başlıca konular olmaktadır. Tüm bu konuları adli yargının önüne getirmenin zamanı gelmiş olsun ya da olmasın, ben kendimi bu konularla ilgili bir görüş bildirmeye yetkili görmüyorum. Fakat bugünkü düzenlemenin etkisi, başka bir yolla hukuku aramak için onlara öğretim yoluyla kiliseye mutlak itaatlerinin soğutulması mümkündür. Bu iki kilisede suistimal ve yolsuzluklara eğilim had safhadadır.

Değirmeye çalıştığım diğer bir konu da kamu işleriyle ilgilidir. Bu da bir hükümet bağıışı vaadiyle büyük bir saik kabul edilmelidir. Bölge ve çevrenin gelişmesi, iyi yolların yapılması ile büyük oranda desteklenebilir. Bu bölgeye gelişme için umut verici olan demiryolunun ulaşma zamanının geldiğini henüz düşünmüyorum. Sağlam köprülerin, kanalların ve geçitlerin inşasını gerektiren, bugün için, tekerlekli taşımacılıkla ilgili zor olan altyapıyı gerçekleştirmek mümkün görünmemektedir. Hatta yeterli kalifiye elemanı bile yoktur. Şimdiye kadar tamamlanması gereken işler dışında yapılmakta olan herşey para gereksinimi nedeniyle engellendi. Bitmemiş durumda ve genellikle terk edilmiş olan, aslında gereksiz gördüğüm, ham toprak üzerinde birkaç millik kaplama yolun inşa edilmesi örneğinde olduğu gibi. Şimdi, eldeki parayla, yolun çoğu yapılmalıydı; fakat yapılan işlerden sonuç alınacağı konusunda beslediğim ümit çok azdır. Ulaşımın altyapı ilerlemesi için istekli olmadığını düşünüyorum. Belki de ilk planda paranın kamu binalarının, okulların, hapishanelerin, resmi büroların inşasına tahsis edilmesi daha avantajlı görülmektedir.

Polis örgütünün yeniden yapılanması için acil bir reforma ihtiyaç vardır. Kanımca başlıca suçlardan olan yankesicilik ve at hırsızlığı yapmak en akıllıca bir iş olmalıdır[!].

Kayseri kazasında 1875'te yapılan sayıma göre köylerin, erkek nüfusun ve tarım yapılan toprakların listesi aşağıda gösterilmiştir.⁶

Köy Adları	Hane sayısı	Ermeni	Rum	Türk	Toplam	Toprak Dönüm
Argıncık	114	-	-	256	256	8.163
Kumarlı	45	-	-	76	76	3.426
Cırkalan	101	-	-	233	233	8.393
Cırlavuk[Mimar Sinan]	247	-	-	710	710	11.384
Derevenk	69	176	-	7	183	15404
Belle Gesi[Bağ-yurdu]	112	286	-	-	286	4517
Darsiyak[Kayabağ]	196	28	195	289	512	11.042
Nise[Güzelköy]	153	244	-	137	381	3.335
Üskübi[Subaşı]	105	-	106	120	226	5.460
Küçük Bürüngüz	49	-	-	133	133	9.184
Ağırnas[Taşören]	258	-	138	560	698	43.282
Dimitre[Turanköy]	177	-	-	440	440	26.971
Vekse[Özlüce]	60	-	66	94	160	2.571
İsbıdın[Bağpınar]	102	-	-	255	255	6.795
Karahöyük	42	-	-	99	99	2.802
Gömeç	79	-	-	195	195	19.830
Salur	65	-	-	141	141	9.758
Dadasın[Akçatepe]	38	-	-	85	85	1.604
Horsana[Buğdaylı]	27	-	-	57	57	5.752
Barsama[Çavuşağa]	87	-	-	185	185	12.622
Zerve[Doruklu]	77	-	-	115	115	3.128
Saraycık	47	-	-	103	103	6.160
Boyacı	65	-	-	186	186	Kuşçu içinde
Çevril	97	-	-	263	263	11.777
Kuşçu	143	-	-	401	401	30.798
Taşhan	45	-	-	150	150	13.657
Menteşe	51	-	-	142	142	2.347

⁶ Kayseri ve çevresinin, günümüzde, genel bir değerlendirmesi ve yer adlarındaki değişiklikler için bkz. *Genel Nüfus Sayımı: 38 KAYSERİ*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1983. Kayseri'de İlk Nüfus Sayımı için bkz., Hüseyin Cömert, *Kayseri'de İlk Nüfus Sayımı*, Kayseri Ticaret Odası Yayını, ss.218-253.

Hırka	106			285	285	36.602
Siliftarlı	71	-	-	207	207	3.067
Kilise	96	-	-	263	263	6.741
Taşlık	16	-	61	-	61	29.212
Belviran	59	112	-	74	186	16.737
Gerson	13	-	-	45	45	Hırka'nın İçinde
Yaşıtçepne	43	-	-	110	110	Ditto(?)
Yasir	62	-	-	165	165	5.163
Akın	72	-	-	179	179	17.349
Germelik	71	-	-	200	200	9.834
Alagöz	16	-	-	31	31	3.630
Keykubat	12	-	-	23	23	9.996
Kalkancık	35	-	-	87	87	3.303
Karakimse	44	-	-	98	98	7.911
Dadage	52	-	-	160	160	5.551
Ebiç	76	-	-	189	189	8.539
Obruk	48	-	-	164	164	22.245
Yamula[Yemliha]	133	-	-	354	354	6.629
Hasancı	65	-	-	165	165	26.907
Koçcaaz	45	-	-	116	116	6.741
Ambar	25	-	-	57	57	5.069
Hasan Arpa[Hasan Alp]	14	-	-	29	29	6.781
Mollahacı	68	-	-	196	196	12.146
Himmetdede	62	-	-	178	178	4.445
İmaret[Amarat]	89	-	-	257	257	2.366
Mahsemin	141	-	-	340	340	15.418
Yüreğil	32	-	-	67	67	8.910
Vartan[Vatan]	24	-	-	69	69	8.12
Höbek	107	-	-	295	295	54.536
Yabanı	3	-	-	8	8	3.627
Molu	259	-	52	613	665	4.987
Oymaağaç	81	-	-	207	207	6.405
Muncusun[Güneşli]	270	377	-	247	624	39.861
Kızık	134	-	-	350	350	54.222
Ayım	72	-	-	244	244	22.880

Kemer	65	-	-	176	176	9.674
Çukur	170	-	224	290	514	6.356
Emmiler	92	-	-	221	221	10.616
Hisarcık	252	-	-	633	633	5.807
Kızılviran	330	-	-	809	809	26.722
Sürtme	69	-	-	171	171	7.239
Kıranardı	114	-	-	378	378	2.754
İspile [Başakpınar]	120	-	-	338	338	5.832
Kuruköprü	84	-	-	265	265	11.708
Akçakaya	256	-	-	599	599	2.946
Salkuma	95	-	-	275	275	4.754
Süksün	61	-	-	163	163	11.869
Kulu	44	-	-	101	101	2.502
Bozca	90	-	-	272	272	8.271
Yuvalı	145	-	-	371	371	17.722
Kaş	39	-	-	102	102	Hacılar'da
Büyük Taf	51	-	-	131	131	4.852
KüçükTaf	32	-	-	96	96	8.711
Horan	106	-	-	310	310	24.708
Döğer	67	-	-	186	186	14.548
Eski Ömerler	39	-	-	102	102	15.104
Istafana [Reşadiye (Erciyes)]	39	-	-	102	102	15.104
Bey Değirmeni	18	-	-	39	39	5.907
Fehimli	41	-	-	97	97	3.559
Sarıdanışmet[Elmalı]	11	-	-	46	46	Döğerin içinde
Bayram Hacı	80	-	-	179	179	9.373
Yukarı Hasinli	20	-	-	51	51	
Aşağı Hasinli	38	-	-	115	115	12.409
Tahirini	23	-	-	62	62	1.664
Hacılar	574	-	-	1.558	1.558	35.286
Efkere	381	845	-	162	1.007	2.191
Gesi	274	11	78	466	555	3.152
Muncusun	372	308	-	410	718	7.210
Zincidere	595	-	1.124	132	1.256	13.199
Talas	2.303	2.240	2395	1.173	5.808	9.414
Germir	1.214	958	1476	489	2.923	8.194

Tavlusun	578	182	314	699	1.195	1.583
Endürlük	684	-	1264	67	1.331	6.226
Erkilet	731	290	306	1.385	1.981	16.451
Kayseri (Merkez)	8.137	7.288	1.339	13.714	22.341	91.381
	23.765	13.345	9.296	38.686	61.327	1.209.477

Kayseri Sancağı ve Develi (Everek) İlçesinde 1875 yılında yapılan Köy Adları, Erkek Nüfus ve Tarım Yapılan Toprakların İstatistiği

Köy adları	Hane Sayısı	Ermeni	Rum	Türk	Toplam Tarım/Dönüm	
Ayvaz Hacı	86	-	-	200	200	11.169
Öksüt	92	-	-	219	219	7.457
Epçesultan	31	-	-	80	80	4.393
Faraşa [Çamlıca]	297	-	545	17	562	4.409
Fırakdın [Gümüşören]	97	-	-	231	231	9.164
Gazi	94	-	-	220	220	8.042
Gömedi	18	-	-	54	54	8.000
İlipınar	9	-	-	24	24	3.978
İncesu	106	243	-	72	315	34.800
Karacaören	76	111	89	-	200	3.986
Madazı [Yazıbaşı]	28	-	-	82	82	10.000
Millidere	11	-	-	28	28	6100
Sanca	55	-	-	136	136	717
Soysallı	88	-	-	204	204	11.043
Senderemek	60	-	-	122	122	2.349
Tombak	55	-	-	136	136	2.830
Çomaklı	155	470	-	25	495	33.350
Ardıç	30	-	-	93	93	3.191
Böke	30	-	-	86	86	11.564
Bektaşlıçifli	1	-	-	2	2	1.523
Döğer	27	-	-	75	75	4.122
Elmalı	5	-	-	19	19	1.720
Elbeyliçifli	-	-	-	-	-	3.000
Eşelikçifli	-	-	-	-	-	3.500
Geregit	65	-	-	168	168	7.563
Gilgin	122	-	-	328	328	12.413

Göbi ⁷	-	-	-	-	-	1.000
Hacı-Paşa-çifli	-	-	-	10	10	11.598
Hamancık-çifli	150	-	-	-	-	10.4120
Cebir	37	-	-	98	98	4.428
Cücün	77	250	-	25	275	26.339
Yüreğın	12	-	-	32	32	2.889
Koçcağız	27	-	-	71	71	5.314
Kamber	70	-	-	191	191	8.075
Kepez	63	-	-	218	218	10.224
Kömür	28	-	-	72	72	1.880
Kabaklı	47	-	-	119	119	15.720
Kale	17	-	-	57	57	5.354
Mardin [Ekinli]	39	-	-	103	103	7.038
Maraçak [Yazyurdu]	24	-	-	88	88	4.428
Pusatlı	104	-	-	344	344	13.848
Şıhbarak	61	-	-	164	164	17.781
Sosun [Ortakavak]	60	-	-	153	153	26.339
Sakaltutan	45	-	-	156	156	4.047
Sarımehmetli	42	-	-	93	93	7.730
Süleymanlı	82	-	-	216	216	11.975
Şahmelik	71	-	-	205	205	19.970
Söğütü-Çiftli	-	-	-	-	-	2.164
Travşın [İncili]	78	-	-	213	213	13.131
Çilmeze	14	-	-	42	42	4.638
Çömlekçi	34	-	-	118	118	6.237
Çöten	82	-	-	218	218	29.845
Tomarza ⁸	550	1860	-	75	1935	215.438
Vengicek [Yazılı]	33	-	-	100	100	2.700
Virancık	32	-	-	83	83	2.760
Yamaçlı	20	-	-	73	73	1.328
Develi-Everek ⁹	2.393	2.783	198	3.529	6.510	41.633
Toplam	5.931	5.717	832	9.487	16.03	846.754

⁷ Bugün köy tüzel kişiliğini korumakla birlikte, yerleşik nüfus bulunmamaktadır. (Ç.N)

⁸ Nahiye

⁹ İlçe

1875 Tarihinde Kayseri'nin İncesu İlçesinde Yapılan Köyleri, Erkek Nüfusu
ve Tarım Alanlarını Gösteren İstatistik

Erkek Nüfus

Köy Adları	Hane Sayısı	Ermeni	Rum	Türk	Toplam	Tarım
İncesu ¹⁰	1.649	-	1.409	2252	3661	51.335
Enehil	353	-	463	424	887	25.946
Hamurcu	48	-	-	136	136	2.527
Karabey	31	-	-	85	85	1.556
Viranşehir	32	-	-	75	75	1.863
Saraycık	25	-	-	56	56	1.840
Karahisar ¹¹	1028	-	-	2.522	2.522	10.6700
Şeyhşaban	100	-	-	218	218	6.374
Kuşçu	19	-	-	36	36	5.888
Gördelis	31	-	-	62	62	3.745
Kaleköy	121	-	-	258	258	3.097
Murican	59	-	-	143	143	2.130
Ortaköy	117	-	260	-	260	727
Başköy	24	-	-	79	79	2.984
Til	37	-	39	61	100	9.870
Kavak	12	-	-	41	41	1.488
Kesteliç	91	-	-	205	205	2 013
Erdemesin	113	-	-	225	225	2 350
Keşlik	86	-	-	189	189	1709
Boket	7	-	-	16	16	1402
Toplam	3.983	-	2.171	7.083	925	235544

ÖZET

Köy Adları	Hane Sayısı	Ermeni	Rum	Türk	Toplam	Toprak
Kayseri(merkez ilçe)	23.765	13.345	9.296	38.686	61327	1209477
Develi-Everek	5.931	5.717	832	9.487	16.036	846754
İncesu	3.983	-	2.171	7.083	9.254	235.544
Toplam	33.679	19.062	12.299	55.256	86.617	2.291.775 ¹²

¹⁰ İlçe

¹¹ Nahiye

¹² Osmanlı İstatistiklerine göre, nüfus oranları biraz daha farklıdır.

Kayseri'de önde gelen tüccarlardan biri tarafından düzenlenen, Kayseri'nin son beş yıllık ihracaat ve ithalat oranlarını gösterir liste

İTHALAT

Mallar	Oranı	Değeri	Açıklama
Giysi,yünlüler vb.	40.000 metre	16.000 Sterlin	Almanya'dan
Uzun giysiler vb.	30.000 parça	10.000 "	Manchester'den
Matbaa Kalıbı	20.000 "	10.000 "	"
Kadife,ipek,yünlüler	_	15.000 "	Fransa'dan
Pamuk,iplik vb.	10.000 yumak	5.000 "	Manchester'den
Yün,Berlin yünü vb.	1.000 yumak	2.000 "	"
Cam eşya	500 sandık	750 "	Fransa'dan
Porselen ve cam eşya	_	2.000 "	Fransa ve Avusturya'dan
Kahve	1.000 kutu	6.000 "	Marsilya'dan (Brezilya Kahvesi)
Şeker	40.000 okka	2.500 "	Marsilya'dan
Demir	200.000 "	5.000 "	İngiltere'den
Bakır	25.000 "	4.000 "	"
Petrol	2.000 varil	1.200 "	Fransa ve İngiltere'den
Çelik	200 sandık	500 "	İngiltere'den
Baharat	200 kutu	500 "	Marsilya ve İng.'den
Teneke,konserve (Teneke)	6.000 okka	1.000 "	İngiltere'den
e)			
Çivi	500 kutu	500 "	İngiltere'den
Mum	1.000 kutu	600 "	İngiltere'den
Kırmızı boya	3.000 okka	1.500 "	"
Renk boyası ve allık	5.000 "	3.000 "	"
Keçi kılı	40.000 "	1.200 "	Marsilya'dan
Çeşitli süs eşya vb.	_	15.000 "	Fransa ve Almanya
Tütün (işlenmemiş)	11.295 "	12.242	
Tuz	292.632 "	3.414 "	
Sabun	50.000 "	2.500 "	Mersin ve Samsun'dan
Pamuk	100.000 "	9.000	Adana ve Samsun'dan
	1885	1914	
Müslüman	89.163	101.923	
Ortodoks Rum	18.406	19.663	
Ermeni	24.950	30.105	

Konu ile ilgili olarak bkz., Stanford J.Shaw, "Ottoman Population movements During the last Years of the Empire,1885-1914. *The Journal of the Ottoman Studies, İstanbul*, 1980, s. 20 (Ç.N.).

İHRACAAT

Mallar	Oranı	Yerinde ederi	Açıklamalar
Çilek	250.000 okka	15.000 Sterlin ¹³	
Kitre	70.000 "	16.800 "	
Yün	30.000 "	1.800 "	
Keçi Derisi	20.000 adet	2.400 "	
Koyun derisi	20.000 "	1.300 "	
Tavşan derisi (yabani)	60.000 "	1.500 "	Marsilya'ya ihraç
Tilki derisi	8.000 "	800 "	Rusya'ya ihraç edilir
Kokarca ve sansar derisi	1.200 "	800 "	Rusya'ya ihraç edilir
Kunduz derisi	200 "	100 "	
Vaşak derisi	25 "	50 "	
Tiftik	5.000 okka	1.000 "	
Keçi kılı	6.000 "	1.000 "	
Balmumu	3.000 "	500 "	
Kaysı çekirdeği	30.000 "	1200 "	
Salep	3.000 "	400 "	
Barsak kirişi	50.000 parça	400 parça	
Afyon	200 okka	400 "	
Uyuşturucu , at kuyruğu	200 "	400 "	
Kaba keçe	1.500 parça	3.000 "	Avrupa'ya ve Mısır'a
İşlenmiş tütün	27.306 okka	8.192 "	
Tuz	61.824 "	772 "	
İnek derisi	90.000 "	9.000 "	İstanbul'a
Pastırma	360.000 "	21.600 "	
Keçi sahtiyanı	10.000 "	5.000 "	İzmir ve İstanbul'a
Buğday ve arpa	1.000.000 "	10.000 "	Mersin'e ve Samsun'a
Kıydan ortalama nakliye ücreti		oran	ücret
İhracaat		1.921.900 okka	21.354 Sterlin
İthalat		888.500 "	9.872 "

¹³ 1870'li yıllara göre 40.000.000 Sterlin= 1.000.000.000 Frank olmaktadır. Bu hesaba göre 1 Osmanlı Lirası= 22.72 Frank ve 1 Sterlin ise= 25 Frank karşılığındadır. Yani 1.10 Osmanlı Lirası= 1 Sterlin olmaktadır. Oranlarla ilgili genel bir karşılaştırma için bkz. S.Yarasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye* 2, İstanbul, 1987, s.214. Ayrıca, bkz. Şevket Pamuk, *19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti*, (Cilt I), Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Ankara, 1995. 1844-1914 yılları arasında 1 Sterlin=1.10 Osmanlı Lirası idi. Bkz. s.13-25. (Ç.N.)

